

OHLASY, KOMENTÁŘE, DISKUSE

PRAHA PALEOLITICKÁ*

Ivana Fridrichová-Sýkorová – Iva Herichová

Paleolitické nálezy bývají zpravidla tam, kde jsou paleolitici ...

Motto v záhlaví tohoto příspěvku je, a zároveň není pravdivé, přestože nepopíráme, že by mělo působit poněkud provokativně.

Každá lidská činnost, má-li se vykonávat smysluplně a dobře, podléhá dlouhému procesu učení a získávání konkrétních zkušeností a poznatků (Koukolík 1997; *tjž* 2008; Dunbar 2009). Nejinak je tomu i při výzkumu naší nejstarší minulosti, tedy při zkoumání paleolitu.

Z tohoto hlediska lze považovat za klíčový bod způsob a kvalitu edukace specialistů, která se v některých aspektech poněkud liší od tradičního pojetí výchovy prehistoriků, zabývajících se mladšími úseky dějin, o výzkumu středověku a novověku ani nemluvě.

Odlíšnosti edukace jsou však omezeny v současné době na osvojení problematiky v rámci obecného nazírání na lidskou kulturu, kdy jsou velmi často budoucí archeologové seznámeni toliko s poněkud zastaralým výkladem předností zemědělské civilizace oproti lovecko-sběračskému způsobu života. Potom není divu, že se už neklade důraz na vysvětlení základního přístupu k získávání a kritického zhodnocení prehistorického archeologického pramene z období paleolitu, ačkoliv by tato dovednost měla být standardní pro všechny absolventy oboru archeologie našich četných vysokých škol.

Příklady ze žhavé současnosti a bohužel i velmi blízké budoucnosti v pražské oblasti tyto chmurné úvahy velmi zřetelně ilustrují.

Tradiční pohled na paleolit a jeho studium se omezil na blahosklonné přípuštění těchto podivuhodných kuriozit, které se sice občas vyskytují, ale kterým není třeba věnovat až takovou pozornost. Víceméně se předpokládá, že o tento úsek lidských dějin se mají především zajímat přírodovědci, popřípadě amatérští či jinak „směřovaní“ archeologové, protože tak tomu vždy bylo (Sklénář 2008). Zvláště v Praze se tato tradice v rámci české archeologické školy až neuvěřitelně uhnízdila v myslích vyvolených.¹ Pokud bychom zkoumali kořeny tohoto mýtu, asi bychom se dostali opravdu do období dětských let archeologie a k unikátním nálezům paleolitického osídlení z prostoru velké Prahy, které učinily význačné osobnosti přírodovědeckého zaměření (Fridrich 1995; *tjž* 2005; Sklénář 2008). Ovšem už méně si uvědomujeme, že 19. století bylo dobou polyhistorů a velmi zvědavých duchů, pro něž striktní dělení poznání do různých specializací bylo asi tak stejně nesmyslné, jako pro nás představa, že bychom se v dnešní době špičkových specializací snažili o obecné uchopení základů všech věd.

Velkou ránu důvěryhodnosti paleolitického bádání zasadila v našem prostředí tzv. Štorchova aféra, jakkoliv dnes s odstupem času víme, že se jednalo toliko o bouři ve sklenici vody, která spíše než paleolitu byla věnována neujasněnému postavení představitelů oficiální archeologie vůči tzv. amatérským archeologům, kteří však nebyli schopni ani ochotni podřídit proces poznání naší nejstarší minulosti zájmům vyšší „diplomacie“ (Sklénář 1989; Fridrich 1993; Sýkorová – Matoušek 1998).

Obrat v tomto nazírání naštěstí přišel v poválečném období, kdy se celkově změnila koncepce archeologického bádání, a to hlavně zásluhou Jaroslava Böhma, který jasně pochopil obrovský potenciál informací, které ukrývají uloženiny pleistocenního stáří, a to nejen v prostoru Prahy. Jeho koncepci specializovaného pracoviště, obsazeného specialisty od archeologie až po přírodní vědy se však nepodařilo plně uvést v život a odchodem Františka Proška se celý tento proces zdánlivě zadrhl na mrtvém bodě (Fridrich 2005). Výzkum paleolitu se opět stal v očích archeologické veřejnosti obskurní činností několika badatelů, kteří se záměrně vyhýbají standardní archeologické práci. I přesto, že se ve druhé polovině

* Věnováno památce PhDr. Ladislava Hrdličky.

¹ Za vrchol vědecké ignorance lze považovat rozhodnutí současného vedení ArÚ AV ČR, Praha, v. v. i., které bez ohledu na stav bádání, tradici i dosažené výsledky arbitrárně vyškrtlo období paleolitu z výzkumného rámce této ctihodné instituce, která by měla být vrcholovým pracovištěm české vědy na tomto poli bádání (poznámka IFS).

dvacátého století podařilo vybudovat, hlavně zásluhou Jana Fridricha, českou paleolitickou školu, která má i v zahraničí poměrně dobré jméno, dodnes panuje v Čechách tradice blahosklonného přezírání paleolitických archeologických pramenů. Upřímné sdělení většiny archeologů, že takové prameny nejsou schopni rozlišit od geofaktů, však kupodivu ruměncem ve tvářích osazenstev archeologických kateder vysokých škol nevyvolává. Koneckonců tam je dosud výuka budoucích profesionálních archeologů pojímána pro období paleolitu jako nutné zlo, které může být studentům zprostředkováváno za pochodu, bez elementárního paleolitického školení přednášejících (výjimkou potvrzující pravidlo bylo působení S. Vencla a J. Fridricha v Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou FF UK v 80. a 90. letech minulého století a na počátku století následujícího).

Paleolitická Praha se začala do povědomí specializované i laické obce dostávat díky oblíbě používání cihlářské žlutky, neboli spráše, a boomu cihelen v období druhé průmyslové revoluce (Matoušek 2010). Při její ruční těžbě docházelo k nálezům pleistocenních kostí zvířat a občas i kamenných artefaktů, které byly hodnoceny převážně specialisty v oborech přírodních věd (Sklenář 2005; Týž 2008). Odtud výše zmíněný mýtus. Tady byly položeny základy nové archeologické specializace, která se však velmi tvrdě probíjela do povědomí archeologické obce, která vždy dávala přednost nálezům mladším, a dochovaným tudíž ve větším množství. Poté následovalo období spolupráce paleolitiků s českou kvartérní školou, tedy opět s přírodovědci, které pro výzkum paleolitu obecně znamenalo ustanovení a systemizaci oboru, metod a kritického hodnocení dosavadních nálezů. Je až s podivem, že v této době nebylo pražské území z tohoto hlediska sledováno nikterak soustavně a většina nálezů byla učiněna díky náhodě. Především na tom má zásluhu archeologické pracoviště Muzea hlavního města Prahy, které naprosto samozřejmě a vysoce profesionálně spolupracovalo s jediným tehdy existujícím pracovištěm, které disponovalo specialisty na období paleolitu, s Archeologickým ústavem v Praze, resp. s Janem Fridrichem.

Situace se však začala velmi povážlivě měnit v 90. letech minulého století, kdy ani věda, natož pak archeologie, nebyla ušetřena zásahu neviditelné ruky trhu. Nově nastavená ekonomická pravidla občas odporovala selskému rozumu, často docházelo k nepochopitelným třenicím a informačnímu šumu, kterému padla za oběť nejedna archeologická památka. Postupně se tento stav uklidňoval a koncem 90. let se zdálo, že krize terénních výzkumů, tedy získávání primárních pramenů, je zažehnána.

Zatímco se archeologická pracoviště potýkala se změnou chodu, zajišťováním záchranných archeologických výzkumů v prostoru Prahy a omezením základních výzkumů, kde by bylo možné vychovávat další generace profesionálních archeologů, nezhálely ani stavební firmy a pilně pracovaly na vylepšení technologických postupů při budování nových, do té doby nevídaných staveb. Tak se stalo, že v posledních deseti letech stojí archeologie opět tváří v tvář jistému převratu, který vyžaduje opět pružnou reakci a změnu přístupu archeologů, neboť jinak hrozí nenávratná zkáza zbytků archeologických pramenů, a to nejenom v pražském prostoru, i když Praha v tomto okamžiku patří mezi místa nejvíce ohrožená.

S jistou nadsázkou by se dalo zvolat, ve „spraších“ byl počátek a v současné době se chystá i konec bádání o paleolitu v Praze. Mnohem korektnější však bude hovořit o pleistocenních uloženinách pražské oblasti. Ty v sobě samozřejmě ukrývají doklady po činnostech lovců a sběračů, jakkoliv je jejich odhalení náročné a pro archeology velmi namáhavé. V tomto příspěvku není místo na základní vysvětlení postupu při získávání paleolitického archeologického pramene, proto se pouze omezíme na konstatování, že kromě řady zahraničních publikací, věnovaných metodologii a metodě paleolitického výzkumu, včetně možných způsobů interpretace nálezové situace, existuje skvělá práce o metodě těchto výzkumů z pera J. Fridricha (2005), která je po našem soudu dostatečným vodítkem pro profesionálně školené specialisty, a tedy širokou archeologickou obec jako takovou. Možná místa výskytu těchto nálezů pak lze najít v práci, která vznikla v polovině 90. let minulého století za edičního vedení M. Fridrichové (Fridrichová ed. 1995). Nejnovější přehled paleolitického osídlení Prahy pak pochází z pera K. Sklenáře (2005).

Tato vysoce odborná pojednání však nemohla reagovat na praktickou stránku problému, který se nyní vznášá nad výzkumem nejstaršího osídlení pražské oblasti (obr. 1–4). A tím jsou rozsáhlé obytné, kancelářské a komunikační stavby, které velmi citelně zasahují pleistocenní vrstvy, a to způsobem, který se rovná jejich úplnému zničení. Lapidárně řečeno, už i do Čech dorazila vlna betonových krytů, které sice nehyzdí povrchy měst, ale vytvářejí v nich podzemní betonové skořápky, které z ekonomického hlediska snižují náklady na provozování nezbytné infrastruktury a služeb. A v tomto bodě si dovoluujeme podotknout, že tady jsme poněkud zaspali, resp. někteří archeologové, jejichž schopnosti pružně reagovat na daný stav věcí jsou téměř nulové. Staré a léty osvědčené metody archeologického výzkumu při těchto ohromných stavebních zásazích selhávají a nově se teprve hledají, to v tom lepším případě, nebo se někteří archeologové uchylují do již známých a časem prověřených okopů archeologické teorie a tradice, které hlásají, že tyto ohrožené pleistocenní vrstvy by měly být zkoumány přírodními vědami, nej-

častěji se objevuje poměrně zajímavé zaklínadlo „to je geologie“, a nebo ještě lepší „nálezy tohoto stáří se nenacházejí *in situ*“. Smyčka se tedy uzavírá a jsme opět na začátku, pasivně budeme očekávat, zda nám někdo nepřinese podivuhodné kosti obrů...

Jistou výhodou mamutích staveb je jejich dlouhodobá příprava, tudíž čas, který jim může být stejně tak věnován i po stránce přípravy archeologického výzkumu. Již v této fázi je však nezbytné, aby v týmu archeologů byl přítomen specialista-paleolitik. Ten je jako jediný schopen určit a vypracovat metodu archeologického postupu, jenž je pro danou oblast neefektivnější. Nutno mít totiž na zřeteli, že žádná předstihová sondáž, tolik oblíbená v poslední době, ovšem i z hlediska pravěkého osídlení velmi často kontraproduktivní (Fridrich – Fridrichová-Sýkorová – Tyráček 2010), nemůže postihnout pleistocenní uložení v potřebném rozsahu, a tak je naprosto nadbytečná (viz pravěké osídlení na Flemingově náměstí, odhalené až plošně koncipovaným výzkumem potoční nivy). Specifičnost těchto výzkumů totiž tkví v tom, že sledování a dokumentace pleistocenních vrstev musí probíhat až v době těžebních prací, většinou v součinnosti s potřebami stavby, ačkoliv míra součinnosti nikdy nesmí překročit standardy archeologické metody. Z tohoto důvodu je právě kladen velmi vysoký nárok na archeologa-specialistu, neboť nízká odborná erudice, či dokonce její absence, vyústí, a to velmi zřetelně, sice ke „kontrolovatelnému“, ale přesto nevyhnutelnému ničení archeologických pramenů. Jejich fragmentárnost a často i přemístěný stav znesnadňuje již tak složitou rekonstrukci a interpretaci (Fridrich – Fridrichová-Sýkorová – Tyráček 2010).

Přímo ukázkou neprofesionality v takovýchto obtížných stratigrafických poměrech je potom rezignace na výzkumný záměr a provádění dokumentace nespojitelných, kvantitativně kumulovaných, avšak předem nepromyšlených řezů stratigrafickými situacemi, s následným vzorkováním náhodně vybraných pleistocenních sedimentů. Výsledkem takto vedených výzkumů je poněkud posunutá interpretace celých geomorfologických situací daného území, o archeologických pramenech ani nemluvě. Navíc se při takto nezvládnutých postupech objevuje až nebyvale vstřícný postoj archeologů k potřebám stavebníků, který je patrně vyvolán nekonceptností a odbornou nejistotou, o důvodech jiných nám nepřísluší ani uvažovat (viz Flemingovo náměstí, budova NTK, a naproti tomu výsledky výzkumu zázemí pro ČVUT v jejím těsném severním sousedství z července r. 2009; bílé místo na archeologické mapě v prostoru severně od budovy NTK tady není ani tak odrazem reality, ale spíše způsobem provedení archeologického výzkumu v tomto místě; o dalších „archeologických výzkumech“ saalského paleomeandru a jeho okolí v posledních letech je lépe ani nemluvit). Saalský meandr Paleovltavy a jeho osídlení v kvartéru si však po našem soudu zaslouží poněkud lepší osud, i s ohledem na dosud učiněná zjištění v různých oborech lidského poznání (Kovanda a kol. 2001; Fridrichová ed. 1995; Lutovský – Smejtek a kol. 2005).

Obr. 1. Promítnutí terasových stupňů Paleovltavy do současné zástavby Hradčan s Dejvic

Tyto výzkumy² jsou tedy odlišné od dosud praktikovaných postupů tím, že přítomnost archeologického týmu (samozřejmě složeného mezioborově) je nutná a žádoucí po celou dobu těžebních prací, které se odvíjejí v pleistocenních vrstvách. Již jenom pro úplnost je třeba dodat, že od tohoto faktu se samozřejmě odvíjejí i finanční nároky, které však jsou zcela oprávněné a až do doby změny našich zákonů i zcela jasně obhajitelné. Při těchto obrovských výzkumech je však třeba mít také zcela jasno v otázce propojitelnosti výzkumného postupu „klasických“ archeologických situací (zjednodušeně řečeno výzkumu holocenních uloženin s doklady po pravěkému a středověkému osídlení) s nálezovými situacemi v pleistocenních vrstvách. O sice nelehkém, avšak úspěšně řešitelném problému této koncepce svědčí např. výzkum ve Wuchterlově ulici či právě dokončené práce při výstavbě tunelu Blanka. Z metodologického hlediska by se tudíž neměly tyto dvě fáze archeologického výzkumu oddělovat, neboť těžba kvartérních uloženin ve stavebních jámách je s ohledem na další stavební práce většinou vedena relativně koncepčně. Spojitelnost různých technik výzkumu navíc velmi usnadňuje přechod k plošně koncipovaným pracím, které jsou nevyhnutelné při objevu archeologických pramenů a situací pro jakékoliv zkoumané období prehistorie, protohistorie a historie.

Koncepce výzkumu pleistocenních sedimentů se promítala do terénních prací právě ukončeného záchranného archeologického výzkumu při výstavbě tunelového komplexu Blanka. Tento projekt gigantických rozměrů představoval pro archeology po technické i odborné stránce velice náročný úkol, na druhé straně nabízel jedinečnou možnost nahlédnout do nejstarší minulosti člověka a umožňoval plynule sledovat proměny krajiny a projevy lidských aktivit v nejširších souvislostech. Úsek od Letné až po vjezd do Strahovského tunelu ve Střešovicích měří téměř 2,5 km.³ Kromě krátké ražené části v délce ca 550 m je celá trasa tunelu hloubená z povrchu. Přičteme-li nově budované komunikace, kilometry prozatímních i definitivních přeložek inženýrských sítí a výkopy pro další technické objekty, co do plochy i šíře vertikálního záběru nemá takový odkryv v pražském prostředí obdoby. Jednotlivé dílčí stavby, a tedy i plochy pro záchranný archeologický výzkum byly postupně otevírány od roku 2008. Od počátku byla akce prezentována jako **komplexní archeologický výzkum** mapující kulturní (a přírodní) dědictví v časové škále od paleolitu až po 20. století.

Obr. 2. Zbytky vltavského paleotoku na Flemingově náměstí

Obr. 3. Wuchterlova ulice, sprašové souvrství

Obr. 4. Tunel Blanka, koryto potoka v prostoru východně od křižovatky na Špejcharu

² Máme na mysli pleistocenní sedimenty.

³ Při průměrné výšce tělesa tunelu 15 m a šířce 30 m to znamená téměř 900 tis. m³ výrubu (bez ražené části), z toho připadají odhadem téměř dvě třetiny na pleistocenní sedimenty.

Zemní práce se odehrávaly v osídleném, zčásti zastavěném území, těsně na okraji městské památkové rezervace a doslova „za zády“ Pražského hradu. I když se stavba nachází vně historických hranic města Prahy a mimo stará jádra přilehlých obcí, známe v blízkém okolí dostatek archeologických lokalit s doklady přítomnosti paleolitického člověka (Dejvice, Bubeneč), ale i s pozůstatky pravěkého osídlení (především z eneolitu a doby bronzové – Střešovice, Hradčany), v západní části pak i s objekty z raného středověku, spojené s aktivitami sídelními, pohřebními a výrobními. Nikoliv okrajově – jak tomu bývá na jiných výzkumech – se pozornost archeologů obracela také k nejmladší historii území v novověku a „nové době“, počínaje studiem barokního systému opevnění a konče technickými památkami (mj. železnice nebo kanalizační síť).

Jednotlivé zkoumané úseky stavby se nacházejí v geologicko-morfologicky a sídelně historicky rozdílných oblastech. Východní část (od Letné až ke křižovatce „Prašný most“) leží v prostoru formovaném pleistocénním tokem Vltavy, která si své koryto vyhloubila ve spodnopaleozoickém (ordovickém) skalním podkladu. Řeka zasahující svým meandrem hluboko do území dnešních Dejvic zde zanechala akumulace náplavů, které náleží středopleistocénnímu stupni vltavských teras. Po ustoupení koryta k severovýchodu se na fluviální akumulace začaly postupně ukládat svahové a eolické sedimenty tvořící sprašové komplexy s fosilními půdami. Kvartérní vývoj byl v holocénu ukončen vznikem recentní půdy. Původní holocenní rovinný povrch i současný terén se velmi mírně sklání k severovýchodu. Území potenciálně slibovalo nálezy z období paleolitu, které byly doloženy výzkumy prováděnými v nedalekém okolí. A nejenom to, již své poklady v podobě nejstaršího osídlení i částečně vydalo. Podle archeologických nálezů i historických pramenů nebyla oblast v pravěku ani středověku využívána k setrvalému osídlení. V mladších obdobích byly lidské aktivity spojeny s obléháním a dobýváním Prahy v 18. století.

Plocha v okolí křižovatky „Prašný most“ dosahující až k baroknímu opevnění na východní straně bastionu XIII se rozprostírá na severním úbočí návrší, které vybíhá ze střešovické plošiny a zvolna klesá k letenské pláni. Patu hřbetu tvoří nárazový břeh (terasový stupeň IIIa) středopleistocénního meandru Vltavy. Skalní podklad sklánějící se poměrně prudce k severu pokrývají svahové sedimenty a deluvio-fluviální sedimenty výplavového kužele. Povrch úbočí byl brázděný a erodovaný občasnými toky a splachy, které přinášely materiál od jihozápadu. Jak mocné souvrství se uložilo na patě terasového stupně, ukazuje profil dokumentovaný ve spadišti kanalizace, kde se báze kvartérních sedimentů nachází v hloubce 39 m.⁴ Původně nejsvažitéjší část úbočí nebyla využívána k osídlení, nejbližší doklady lidských aktivit nacházíme na temeni návrší v severním předpolí Pražského hradu.⁵ K patě hřbetu byl založen pás severních hradeb barokního opevnění. Stavba fortifikace znatelně změnila původní morfologii povrchu terénu, projevující se především optickým zvýrazněním výškového rozdílu mezi úpatím a temenem návrší. I do těchto míst zasahují eolické sedimenty tvořící souvislejší pokryv bubenečsko-dejvické oblasti a i odtud pocházejí doklady po přítomnosti paleolitického člověka.

Třetí, západní část se rozprostírá na severním svahu údolí potoka Brusnice. Svah byl v minulosti členitý, formovaný vodotečemi a erozí. Během pleistocénu a patrně i holocénu docházelo k ukládání a transportu eolického materiálu silně promíseného s opukovým detritem, jehož zdroj pochází ze svrchnokřídových hornin střešovické plošiny. Tato uloženina se stala významnou cihlářskou surovinou, která byla těžena nejintenzivněji v průběhu 19. století.⁶ Dobývání cihlářské suroviny poprvé výrazně zasáhlo do podoby údolí. Jsou s ním spojeny i první archeologické nálezy – od ostatků pleistocénní fauny až k raně středověkým sídlištním objektům a pohřbům. Změnu tvárnosti krajiny přinesla městská výstavba ve 20. a 30. letech a opět v 50. letech 20. století. Brusnice byla z větší části kanalizována, terény v severním svahu částečně odstraněny a údolí zavezeno navážkami o mocnosti až 7 m.

S přihlédnutím ke specifikám jednotlivých částí zkoumaného prostoru probíhal archeologický výzkum ve dvou protínajících se rovinách. Základní úroveň tvořilo mapování odkrytých (antropogenních) objektů a artefaktů. Ve druhé rovině se postupně skládalo pozadí nálezů, tedy shromažďovaly se nepřímé prameny vypovídající o vývoji kvartérní krajiny jako přírodního prostředí, ve kterém člověk žil a které později i sám formoval. Preferována byla od počátku interdisciplinární spolupráce za účasti mnoha specialistů. Komplexnost přístupu demonstruje zvolená jednotná metodika výzkumu prosazující se napříč historickými obdobími i typy přírodního prostředí. Nebylo „opovrženo“ žádnými nálezy (pa-

⁴ 10,5 m mocnou terasovou akumulaci překrývalo ještě 23,5 m svahových sedimentů a redeponovaných spraší a 5 m antropogenních uloženin.

⁵ Pohřebiště z eneolitu a raného středověku.

⁶ Tři známé cihelny Panenská, Hubálka a Strahovská ležely na vzdálenost 600 m.

mátky z technické doby), a to nikoliv z nedostatku nálezů hodnotnějších. S vědomím, že naše možnosti jsou i v dnešní době „vysokých technologií“ omezené a že některé informace uložené v geologických a kulturních vrstvách nejsme schopni ani zaznamenat, přečíst a vyzvednout, byl prováděn popis a dokumentace nálezových situací co nejdůkladněji.

Už od prvních provedených výkopů bylo zřejmé, že po všech stránkách obtížný výzkum bude klást velké nároky na organizační schopnosti celého týmu. Průzkumné práce bylo nutné synchronizovat s často se měnícím harmonogramem a technologickým postupem stavby, nad rámec povinností bylo občas žádoucí podpořit jiné aktivity.⁷ Nepřetržitý dohled nad obrovskou plochou po velmi dlouhou dobu, vysoké požadavky na flexibilitu a orientaci prostorovou i sociální ve snaze vyjít stavbě vstříc tak, aby nebyly ohroženy zájmy archeologie, to všechno si vyžadovalo mnoho sil a osobního nasazení všech, kdož tento obrovský archeologický výzkum prováděli. Terénní práce probíhaly celoročně, i v zimních měsících, kdy zemina promrzá do hloubky více než 20 cm.

Nejdůležitější částí stavby z hlediska možného výskytu stop po přítomnosti paleolitického člověka je oblast dejvická. Skrývané plochy se nacházejí ve středopleistocénním meandru Vltavy, kde jsou terasové štěrkopískové akumulace překryty souvrstvím eolických sedimentů (spraší). Výzkum začínal analýzou současného povrchu terénu a končil ve středním pleistocénu. Ve vertikálním záběru to znamenalo sledování kvartérních sedimentů, včetně antropogenních, doslova až na povrch hornin skalního podkladu. Metodologicky byla během průzkumných prací využívána převážně kombinace postupů plošného výzkumu s dokumentací vertikálních řezů poskytující přesná data, ale rámec doplňují i četná orientační zjištění. Volba řezů dokumentovaných kresebně i fotogrammetricky byla podmíněna znalostí geologických a geomorfologických poměrů oblasti. Zatím se podařilo – i přes poměrně svižný postup stavby – alespoň co nejdříve popsat mizející terény tak, aby dokumentace vyhovovala nejen standardům archeologického výzkumu, ale v některých případech také požadavkům dokumentace geologické. Vzhledem k opravdu mimořádnému rozsahu odkryvu můžeme sledovat stratigrafický vývoj v souvislém celku v širokém záběru, což je neocenitelné zejména pro rekonstrukci geomorfologického vývoje krajiny a zasazení lidských aktivit do jejího rámce.

Každá uložení nese záznam o přírodním prostředí, ve kterém vznikala, a jako nepřímý pramen tvoří „pozadí“ hledaných artefaktů. Uložení sprašového komplexu vypovídají především o sedimentačních a klimatických oscilacích v pleistocénu.⁸ Cílem výzkumu bylo během terénních prací získat ze sedimentů maximum informací pro vysvětlení jejich geneze. Prostorovou identifikaci jednotlivé uložení doplňuje podrobný popis. Základní šablonou byl popis „geologický“, zaznamenávající v terénu makroskopicky rozlišitelné komponenty a struktury. Dalším krokem byl odběr vzorků na přírodovědné a technické analýzy. Je evidentní, že provádění vysokého počtu geologických analýz na paleolitických lokalitách je jediný možný způsob, jak se dobrat zařazení nálezové situace do kontextu či jak datovat nalezené artefakty (přímo i nepřímo). Specialista pracující v terénu je schopen zvolit místa vhodná pro odběr vzorků tak, aby analýzy přinesly pokud možno uspokojivé výsledky, určit kombinace, kdy se mohou analýzy navzájem podpořit, zná rizika získávání absolutních dat. V kalkulaci nákladů na provedení archeologického výzkumu je proto vždy nutné vyčlenit přiměřené prostředky na tyto rozborů. Výsledky analýz mohou mít širší dosah, zejména pro blízké lokality v okolí, kde třeba tak příznivé podmínky pro dokumentaci či odběr vzorků nebyly.

Nevelký soubor doposud vyzvednutých nálezů, čítající vedle zbytků pleistocénních velkých savců i desítky artefaktů kamenné industrie, by bez nepřetržitého dohledu během těžebních prací nemohl být v žádném případě soustředěn. Představuje sice malý, ale velmi cenný vzorek doplňující mozaiku paleolitických nálezů z bubenečsko-dejvické oblasti. Naprosto klíčový význam bude mít vyhodnocení stratigrafie a geomorfologie podpořené datováním pro interpretaci nálezů z výzkumů na Flemingově náměstí a ve Wuchterlově ulici.

Exkurz: Paleolit v tunelu Blanka

Archeologické výzkumy prováděné v případě těchto velkých terénních zásahů, jsou nezbytné z hlediska pochopení a poznání velmi složitého procesu formování lidské kultury v nejstarších obdobích lidských

⁷ Boj o záchranu památkově chráněného objektu barokního opevnění.

⁸ K ukládání spraší docházelo v chladných a suchých obdobích, projevem teplejšího a vlhčího klimatu je ronová sedimentace doprovázená tvorbou půd. Jednotlivým klimatickým extrémům odpovídá i složení sedimentů a jejich struktury. Dokumentovány byly často se vyskytující periglaciální jevy, jako jsou mrazové klíny, kryoturbace, geliflukce, nebo na opačném pólu indikované fosilní půdy.

dějin (Fridrich 2005). Paleomeandr Vltavy v dejvické oblasti proto z tohoto hlediska patří ke klíčovým oblastem v Praze, jíž je již několik desetiletí věnována specialisty na období paleolitu velká pozornost (Fridrichová et al. 1995). Tato pozornost se odrazila ve zjištění osídlení z počátku středního paleolitu na Flemingově náměstí (Fridrich – Fridrichová-Sýkorová – Tyráček 2010) a bohužel i v případech dalších velkých zásahů do pleistocenních vrstev v tomto prostoru, které však po stránce archeologické byly natolik neodborně sledovány, že kromě zjištění, že v nich došlo k nálezům paleolitických artefaktů, nelze je použít k celkovému objasnění chování paleolitických lovců a sběračů (přístavba ČVUT, stavba obytného domu v Jednořadé ulici), tudíž jsou pro archeologickou vědu 21. století k nepotřebě.

Během archeologického výzkumu při stavbě tunelu Blanka se nám podařilo v segmentu E3 (východní partie těžební jámy, v okolí stanice metra Hradčanská) objevit nevelkou kolekci kamenné štípané industrie (jádro, úštěpy, bifasy, otloukače, podložky, nůž a průbojník), která pochází z vrstvy S5 (šterkopísková čočka, valouny do velikosti 5 cm (potok?, či vyznívání vltavské terasy), valouny křemenu, křemenců, bulizníků a břidlic; písek (50 %), valouny (50 %), z nadmořské výšky 222,2 m n. m. Industrie je středně silně eolizovaná, artefakty z křemene jsou o poznání eolizovanější než artefakty z bulizníku či křemence. Nejvíce je eolizací postižen cleaver ze spongolitu.

S ohledem na charakter nálezů se lze právem domnívat, že se tyto artefakty váží k přechodu mezi starým a středním paleolitem, někdy do období mezi 0,35–0,3 mil. let př. n. l. a lze je kulturně zařadit k mladšímu přezleticienu, tedy drobnotvaré facii acheulénu s. l.; k tomuto hodnocení hlavně přispěl sklon k drobnotvarosti zde objevených bifaciálně opracovaných artefaktů a výskyt drobných sekáčů (Fridrich – Fridrichová-Sýkorová 2009). Protože zmíněné artefakty na sobě nenesou stopy po ataku ohněm a jejich typologická škála je relativně úzká, patrně se jedná o nálezy pocházející z krátkodobého loveckého stanoviště, které bylo již v minulosti silně postiženo postdepozicičními vlivy, neboť jejich současný výskyt ve vrstvě S5 je druhotného charakteru.

Ojedinělý výskyt dokladů po paleolitickém osídlení západní části letenské pláně přináší hrubý úštěp, pocházející z vrstvy 3a (jílovitopísčité vrstvy, prachovité, se zlomky ostrohranné i obroušené opuky a slínovců ve vyrovnaném poměru, s výskytem valounů o velikosti 2–8 cm, terasový materiál Vltavy), z nadmořské výšky 219,5 m n.m. Podle dosavadních znalostí jej lze zařadit do období starší fáze středního paleolitu, nebo na přechod mezi starým a středním paleolitem (Fridrich – Fridrichová-Sýkorová – Tyráček 2010). Bližší informace o rázu naleziště lze postulovat až po zveřejnění informací o výsledcích archeologického předstihového výzkumu ve východní partii stavební jámy 079, kde probíhal za vedení pracovníků firmy Archaia, o. s., neboť souvislost s námi objeveným tokem potoka musí být ještě doplněna o pozorování východního břehu této vodoteče, včetně návaznosti na deponie spraší v tomto prostoru. Bohužel dosud k tomuto výzkumu není k dispozici ani nálezová zpráva, ačkoliv prostor Letné byl zkoumán již v r. 2008.

Všechny tyto artefakty představují velmi důležitý doklad osídlení v severní partii Pražského hradu již na přelomu starého a středního paleolitu, který významným způsobem obohacuje současné povědomí o dynamice osídlení pražského území v paleolitu obecně.

* * *

V současné době, kdy zanikají v důsledku stavebních aktivit rozsáhlé krajinné celky, je nezbytné uchopit ohrožený (a zkoumaný) prostor jako celistvý soubor artefaktů a ekofaktů. Společnost zatím akceptuje, že mizející kulturní dědictví má „jakousi“ hodnotu a v rámci svých schopností a možností jej „ochraňuje“, ovšem skutečnost, že spolu s památkami se ztrácí i kus Země, nepovažuje za potřebné ani pojmenovat. Důsledkem této „slepoty“ je, že se pod archeologický výzkum schovávají analýzy a bádání jiných „nearcheologických“ specializací. Je to však archeologie, která se zejména bez pomoci přírodovědných a technických oborů neobejde a která tudíž dobrovolně nese celé břímě záchrany ztracených terénů. Archeologové se cítí morálně zodpovědní za uchování informací z celého časového úseku spojeného s existencí člověka, a proto často složitými cestami zajišťují na ohrožených lokalitách výzkum (kdysi) živé a neživé přírody. Tato situace se odráží především ve výši nákladů na provedení záchranného archeologického výzkumu, což je nejmarkantnější u výzkumů paleolitických, které paradoxně přinášejí hmotné nálezy velmi vzácně. Zatím bez změny legislativy nelze „záchranu“ překvalifikovat, proto bude nadále velký díl záchranných prací stále spočívat na bedrech archeologů. Cestou, jak tíživou situaci zmírnit, je přesvědčit veřejnost, investory, že každý takový komplexní výzkum má smysl a přináší pokrok v poznání, a postupně předat díl zodpovědnosti na jiné subjekty.

Interpretace nálezových okolností a rekonstrukce prostředí by měla probíhat na základě všech metod, které jsou dostupné. S ohledem na naše potomky je třeba si uvědomit, jaké množství informací o ztraceném světě jim předáme. Na záchranných akcích jsme často nuceni uvažovat o tom, co je více

a co méně důležité. Jsme zvyklí rozhodovat, které okolnosti a jakým způsobem zaznamenat, kolik ze získaných prostředků vyčlenit. Necháme-li posoudit lokalitu více odborníky, zjistíme většinou, že jsou důležité všechny aspekty. Nejen proto by na tomto místě nemělo být poukazováno na samoúčelné zaznamenávání situací, které zatím nejsme schopni vyhodnotit, či na shromažďování množství dat, která archeologové (zatím) nevyužijí (a tím tedy na zvyšování nákladů). Ukazuje se však již řadu let, že analýza přírodního prostředí má nezastupitelný význam nejen pro nejstarší prehistorické, ale i pro takřka současné nálezové situace, a to i v případech podstatně jednodušších archeologických lokalit. Dnes máme možnosti pro komplexní analýzu archeologických lokalit nejen v interdisciplinární rovině, ale především v součinnosti archeologů různých specializací. Je tedy nadmíru zřejmé, že musíme přistupovat ke každé lokalitě jako polykulturní. Výzkum při stavbě tunelu Blanka těchto možností plně využívá, což zatím přináší první uspokojivé výsledky. A ony výše zmiňované náklady na jeho provádění jsou ve skutečnosti vždy jenom nepatrným zlomkem investic vkládaných do budování nových staveb, náhradnic původní krajiny.

Domníváme se, že česká archeologická obec disponuje na počátku nového milénia dostatečně připravenými odborníky, specialisty na paleolit, i skvěle propracovanou metodikou postupu archeologického výzkumu uloženin pleistocenního stáří, za což vdčíme předcházejícím generacím badatelů v různých vědních oborech, v archeologii především výzkumné a edukační činnosti Jana Fridricha. Proto není třeba nahrazovat paleolitickou specializaci amatérismem, který stál u kolébky archeologie jako vědeckého oboru, jakkoliv je činnost průkopníků archeologie v 19. století hodna našeho obdivu a úcty. Z hlediska paleolitických pramenů, které se v současnosti, nejenom v pražské oblasti, stávají obětí vyspělých stavebních technologií, je však mělce zakotvená a poněkud subjektivně pojímaná archeologická edukace více než zavrženihodná. To, co ob stojí při výuce budoucích profesionálních archeologů na různých vysokoškolských katedrách v Čechách, je, tváří v tvář potřebám získávání nových informací o nejstarším období našich dějin v podmínkách ničení pleistocenních vrstev, a tím i dokladů po lovcích a sběračích, naprosto koncepčně nedostačující. Z tohoto úhlu pohledu je tedy zřejmé, že nově vzniklá situace má řešení v koncepčním dodržování standardní metody získávání paleolitických pramenů, tedy v přítomnosti specialisty na toto období ve výzkumném týmu, nejlépe archeologa, který v této specializaci absolvoval minimálně vysokoškolské vzdělání a jehož schopnosti a erudici alespoň garantuje osoba školitele v dané specializaci, samozřejmě do doby nezpochybnitelných vědeckých výstupů. Ačkoliv víme, že vysokoškolský diplom ještě z nikoho dobrého archeologa neudělal, na svém vlastním příkladě můžeme dokumentovat, že snaha učitelů a rádců z oboru archeologie a přírodních věd časem poněkud kultivovala nabyté penzum vysokoškolských znalostí a dovolila nám propojit teoretické a praktické zkušenosti do poněkud ucelenějšího rámce. Archeologem člověk není, protože si to o sobě myslí, jsa o tom ujišťován držbou vysokoškolského diplomu, archeologem se člověk stává, a to postupně, pomalu a vlastně až do konce své profesní dráhy si výsledkem svého snažení nemůže být nikdy jist.

To, co vypadá na první pohled jako samozřejmost, se však v poslední době nejenom obchází, ale za tichého souhlasu archeologické obce i toleruje, a bohužel, výsledky se již dostávají (a to nejenom v paleolitu).

Nechtěly bychom být špatnými prorokyněmi, ale pokud bude tento nevyhovující stav nadále pokračovat a archeologická obec se opět vrátí k blahosklonné toleranci ničení paleolitických archeologických pramenů, nečeká náš obor světlý zítřek, ale velmi rychlý ústup ze slávy. Protože pokud přistoupíme na toleranci neprofesionalitu v našich řadách, potom bude stále obtížnější vysvětlování důvodů, proč musíme chránit archeologické prameny obecně, a tlak velmi mocných stavebních lobby, které většinou stojí za mamutími stavbami v pražském prostředí, získá nečekaného spojence v archeolozích samotných, jež, vedeni dobrými úmysly na zklidnění rozbouřených vod oboru, obětují jeho vlastní podstatu.

LITERATURA

- Dunbar, R. 2009: Příběh rodu Homo. Nové dějiny evoluce. Praha.
- Fridrich, J. 1995: Paleolit – starší doba kamenná. In: Fridrichová, M. (ed.), Praha v pravěku. Praha, 42–69.
- Fridrich, J. 1993: Listovité hroty v Čechách, Archeologické rozhledy 45, 173–184.
- Fridrich, J. 2005: Ecce Homo. Svět dávných lovců a sběračů. Praha.
- Fridrich, J. – Fridrichová-Sýkorová, I. 2009: Nejstarší, starý a střední paleolit v Čechách: nástin vývoje, Archeologie ve středních Čechách 13, 7–84.

- Fridrich, J. – Fridrichová-Sýkorová, I. – Tyráček, J. 2010: Mladoacheuléenské osídlení dejvického paleomeandru Vltavy, *Staletá Praha* 16/1, 40–56.
- Fridrichová, M. ed. – Fridrich, J. – Havel, J. – Kovářík, J. 1995: *Praha v pravěku*. Praha.
- Koukolík, F. 1997: *Knih o Evě a Adamovi*. Praha.
- Koukolík, F. 2008: *Proč se Dostojevskij mýlil?* Praha.
- Kovanda, J. a kol. 2001: *Neživá příroda Prahy a jejího okolí*. Praha.
- Lutovský, M. – Smejtek, L. 2005: *Pravěká Praha*. Praha.
- Matoušek, V. 2010: *Čechy krásné, Čechy mé. Proměny krajiny v době industriální*. Praha.
- Sklenář, K. 1989: „Vavřínový list“ Eduarda Štorcha po 75 letech, *Časopis Národního muzea, hist.* 158, 80–95.
- Sklenář, K. 2005: *Praha kamenná. Paleolit a mezolit – starší a střední doba kamenná*. In: Lutovský, M. – Smejtek, L. a kol., *Pravěká Praha*. Praha, 113–156.
- Sklenář, K. 2008: *Dějiny výzkumu starší a střední doby kamenné (paleolitu a mezolitu) v českých zemích*, *Sborník Národního muzea v Praze, řada A-Historie* 62/2–4, 5–103.
- Sýkorová, I. – Matoušek, V. 1998: *Od svatého Václava k lovcům mamutů*. Praha.

PRAGUE OF THE PALEOLITHIC

Paleolithic research in Bohemia and Moravia has a long tradition, although, at its very beginning, this branch of archaeology had to take a rather difficult path. Thanks to the personalities of the Bohemian Paleolithic school, this research later gained international recognition as well. On the other hand, both in Bohemia and especially in Prague, the Paleolithic is still considered by many archaeologists to be a „slightly comic and absolutely unnecessary“ period, with all the myths associated with it. This view has naturally influenced the way the Paleolithic period is taught at universities and the extent of ignorance on the side of the currently powerful coryphaei of Czech archaeology. It is not uncommon that professionals engage in a trench war over the issue „this is/this is not geology.“ An unpleasant accompanying sign of misunderstanding and ignorance of the issue is the sheer amateurism while dealing with methodology that an archaeologist/specialist in the Paleolithic period faces almost everywhere, where he has not been invited due to his professional focus. If Paleolithic research is to be ostracised in the future, it cannot be excluded that large construction lobby groups will notice this division in the archaeological community and one day, not only Paleolithic research will be endangered, but archaeology as a science as well.

Fig. 1. Projection of terraced steps of the paleo-Vltava into the current development in Hradčany and Dejvice

Fig. 2. Remnants of the Vltava paleo-flow in Fleming's Square

Fig. 3. Wuchterlova Street, loess strata

Fig. 4. Construction of the Blanka tunnel, bed of a brook in the area east of the crossroads Špejchar

IVANA FRIDRICHOVÁ-SÝKOROVÁ
SV. KATEŘINA 246, 569 82 BOROVÁ
ivana.fridrichova@volny.cz

IVA HERICOVÁ
ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AV ČR, PRAHA, V. V. I., LETENSKÁ 4, 118 01 PRAHA 1
herichova@arup.cas.cz